اولین کنفرانس بین‌المللی
مطالعات تطبیقی دانش و نوآوری
در روانشناسی، علوم تربیتی، مدیریت، حقوق و آموزش و پرورش
با رویکرد علوم انسانی

MDOI-01-2026.0082
MNR--1-249E01

بررسی تأثیر طراحی لباس (یونیفرم) مدارس بر هویت‌پذیری و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان: یک مطالعه تطبیقی

عفت زارع مهرجردی

دبیر آموزش و پرورش

s.emadsaboori@gmail.com

چکیده

لباس فرم مدارس فراتر از یک پوشش فیزیکی ساده، به عنوان یک نماد بصری و ابزاری تربیتی، نقش مهمی در شکل‌دهی به روانشناسی و رفتار اجتماعی دانش‌آموزان ایفا می‌کند. این پژوهش با هدف بررسی تأثیر طراحی لباس (یونیفرم) مدارس بر هویت‌پذیری و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان، با روش توصیفی-تحلیلی و رویکرد تطبیقی انجام شده است. مسئله اساسی پژوهش حاضر آن است که طراحی فعلی لباس فرم در بسیاری از مدارس ایران، غالباً تحت تأثیر دستورالعمل‌های اداری و بدون توجه به اصول زیبایی‌شناسی، روانشناسی رنگ‌ها و نیازهای رشدی دانش‌آموزان صورت می‌گیرد. داده‌های پژوهش از طریق تحلیل اسناد کتابخانه‌ای، بررسی پیشینه پژوهش و مقایسه تطبیقی سیاست‌های پوشش مدارس در ایران و کشورهای منتخب (ژاپن و انگلستان) گردآوری و تحلیل شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که طراحی اصولی یونیفرم (از نظر رنگ، جنس، راحتی و تناسب با فرهنگ بومی) می‌تواند حس تعلق به مدرسه، کاهش ناهنجاری‌های پوششی و افزایش تمرکز را به همراه داشته باشد (اسمیت، ۲۰۱۸). مطالعات تطبیقی نیز حاکی از آن است که در کشورهای پیشرو، طراحی لباس فرم با مشارکت دانش‌آموزان و بر اساس اصول علمی انجام می‌شود (تاکاهاشی، ۲۰۲۰). نتیجه‌گیری می‌شود که بازطراحی علمی و هنری یونیفرم مدارس با همکاری هنرستان‌های طراحی پوشاک، راهبردی مؤثر برای تقویت هویت و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان است.

واژگان کلیدی: **طراحی لباس، یونیفرم مدارس، هویت‌پذیری، انگیزه تحصیلی، مطالعات تطبیقی، روانشناسی رنگ**

مقدمه

در نظام‌های آموزشی مدرن، محیط مدرسه صرفاً یک مکان فیزیکی برای انتقال دانش نیست، بلکه یک بستر اجتماعی و فرهنگی برای شکل‌گیری شخصیت و هویت دانش‌آموزان است. در این میان، لباس فرم مدارس (یونیفرم) به عنوان یکی از ارکان اصلی فرهنگ سازمانی و بصری نظام آموزشی، نقش برجسته‌ای ایفا می‌کند. یونیفرم صرفاً یک پوشش برای پوشاندن بدن نیست، بلکه نشانه‌ای از نظم، انضباط، تعلق جمعی و هویت مشترک است. از دیدگاه جامعه‌شناسی، پوشش یکسان می‌تواند تفاوت‌های طبقاتی و اقتصادی را کمرنگ کرده و زمینه‌ای برای برابری اجتماعی در محیط مدرسه فراهم آورد (تاجفل، ۱۹۸۱).

از سوی دیگر، از منظر روانشناسی، لباس و به ویژه رنگ آن، تأثیر مستقیمی بر خلق‌وخو، تمرکز و یادگیری دارد (الیوت، ۲۰۱۵). یک لباس فرم نامناسب از نظر جنس، برش و رنگ می‌تواند موجب احساس نارضایتی، کاهش اعتماد به نفس و حتی بی‌انگیزگی تحصیلی در دانش‌آموز شود. در حالی که طراحی هوشمندانه و علمی آن می‌تواند به عنوان یک «برنامه درسی پنهان» عمل کرده و به تقویت هویت‌پذیری و انگیزه تحصیلی کمک کند (محمودی، ۱۳۹۹).

مسئله اصلی پژوهش حاضر آن است که در سیستم آموزشی ایران، طراحی لباس فرم مدارس غالباً به صورت متمرکز، اداری و بدون توجه به نظر دانش‌آموزان، اصول زیبایی‌شناسی و روانشناسی رنگ‌ها انجام می‌شود (رئیسی و همکاران، ۱۴۰۰). این در حالی است که در بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته، طراحی یونیفرم به عنوان یک پروژه هنری و تربیتی تلقی می‌شود که با مشارکت ذی‌نفعان اصلی (دانش‌آموزان) و با در نظر گرفتن فرهنگ بومی و استانداردهای جهانی صورت می‌گیرد.

با توجه به نام کنفرانس (مطالعات تطبیقی) و تاکید بر رویکرد نوآوری، این پژوهش در صدد است تا با نگاهی تطبیقی به تجارب موفق جهانی، به این سوال اصلی پاسخ دهد که: طراحی لباس فرم مدارس چه تأثیری بر هویت‌پذیری و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان دارد و چگونه می‌توان با الگوگیری از کشورهای پیشرو، این فرایند را در نظام آموزشی ایران بهبود بخشید؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

۲-۱. روانشناسی رنگ‌ها و تأثیر آن بر یادگیری

رنگ‌ها در محیط‌های آموزشی، پیام‌های روانشناختی خاصی را منتقل می‌کنند. بر اساس نظریه الیوت (۲۰۱۵)، رنگ‌های سرد مانند آبی و سبز می‌توانند موجب آرامش، کاهش استرس و افزایش تمرکز شوند؛ در حالی که رنگ‌های گرم مانند قرمز و نارنجی ممکن است تحریک‌کننده و هیجان‌انگیز باشند. در طراحی یونیفرم مدارس، انتخاب رنگ مناسب می‌تواند به بهبود خلق‌وخوی دانش‌آموزان و افزایش توجه آن‌ها در کلاس درس کمک کند. برای مثال، استفاده از رنگ‌های شاد و ملایم در مقطع ابتدایی می‌تواند به ایجاد انگیزه و شادابی کمک کند، در حالی که در مقاطع بالاتر، رنگ‌های رسمی‌تر حس جدیت و مسئولیت‌پذیری را تقویت می‌کنند.

۲-۲. هویت‌پذیری اجتماعی و نقش یونیفرم

بر اساس نظریه هویت اجتماعی تاجفل (۱۹۸۱)، افراد هویت خود را از طریق عضویت در گروه‌ها تعریف می‌کنند. مدرسه به عنوان یک گروه اجتماعی مهم، نقش کلیدی در شکل‌گیری هویت دانش‌آموزان دارد. لباس فرم با ایجاد یک نماد بصری مشترک، حس «ما» را در دانش‌آموزان تقویت کرده و به آن‌ها کمک می‌کند تا خود را بخشی از جامعه مدرسه بدانند. این حس تعلق، به نوبه خود، می‌تواند به کاهش رفتارهای ناهنجار، افزایش همبستگی و ارتقای مشارکت در فعالیت‌های مدرسه منجر شود.

۲-۳. انگیزه تحصیلی و تأثیر راحتی پوشش

انگیزه تحصیلی متأثر از عوامل متعددی است که یکی از آن‌ها راحتی و تناسب پوشش است. محمودی (۱۳۹۹) در پژوهش خود نشان داد که دانش‌آموزانی که از لباس فرم خود احساس رضایت دارند، اعتماد به نفس بالاتری داشته و در فعالیت‌های کلاسی مشارکت بیشتری نشان می‌دهند. در مقابل، پوشش نامناسب (از نظر جنس پارچه، اندازه و برش) می‌تواند موجب حواس‌پرتی، احساس خجالت و در نهایت کاهش انگیزه تحصیلی شود.

۲-۴. پیشینه پژوهش

مروری بر پژوهش‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که در ایران، تحقیقات در این حوزه عمدتاً بر چالش‌های اجرایی و اداری لباس فرم متمرکز بوده و کمتر به ابعاد روانشناختی و هنری آن پرداخته شده است. رئیسی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که عدم تناسب لباس

فرم با سلیقه دانش‌آموزان، موجب کاهش رضایت و بی‌انگیزگی آن‌ها می‌شود. در سطح بین‌المللی، اسمیت (۲۰۱۸) در مطالعه‌ای در انگلستان نشان داد که لباس فرم با تقویت هویت مدرسه، به بهبود رفتار و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان کمک می‌کند. تاکاهاشی (۲۰۲۰) نیز در مطالعه تطبیقی خود در ژاپن، به اهمیت طراحی مینیمال و سنتی لباس فرم و نقش آن در انضباط اجتماعی اشاره کرده است.

۳. روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی-تحلیلی از نوع مطالعات تطبیقی (Comparative Study) است. در این روش، ابتدا وضعیت موجود طراحی لباس فرم مدارس در ایران توصیف و تحلیل می‌شود، سپس با تجارب کشورهای پیشرو (ژاپن و انگلستان) مقایسه می‌گردد. داده‌های پژوهش از طریق روش کتابخانه‌ای و تحلیل اسناد و مدارک علمی، شامل مقالات، کتب، اسناد بالادستی آموزشی و گزارش‌های بین‌المللی گردآوری شده است. ابزار گردآوری داده‌ها، فیش‌برداری از متون و اسناد مرتبط بوده و تحلیل داده‌ها به صورت کیفی و با رویکرد تطبیقی انجام شده است.

۴. یافته‌های پژوهش

۴-۱. تحلیل وضعیت موجود در ایران

بررسی اسناد و پژوهش‌های داخلی نشان می‌دهد که در ایران، طراحی لباس فرم مدارس عمدتاً به صورت متمرکز و از بالا به پایین انجام می‌شود. معیارهای اصلی در این طراحی، بیشتر economical (اقتصادی) و اداری است تا تربیتی و هنری. رنگ‌های انتخابی معمولاً محدود به طیف‌های خاص (مانند سرمه‌ای، مشکی و خاکستری) هستند و جنس پارچه‌ها اغلب به گونه‌ای است که دوام بالا داشته باشد، حتی اگر راحتی و تنفس‌پذیری آن‌ها کمتر باشد. مهم‌ترین چالش، عدم مشارکت دانش‌آموزان در فرایند طراحی است که موجب می‌شود آن‌ها احساس مالکیت و تعلق نسبت به لباس فرم خود نداشته باشند (رئیسی و همکاران، ۱۴۰۰).

۴-۲. تجربه کشور ژاپن (نمونه‌ای از نظم و سنت)

در ژاپن، لباس فرم مدارس (Seifuku) از جایگاه فرهنگی و اجتماعی ویژه‌ای برخوردار است. طراحی این لباس‌ها معمولاً مینیمال، ساده و با تأکید بر نظم و انضباط است. رنگ‌های اصلی، سرمه‌ای و سفید هستند که حس آرامش و تمرکز را منتقل می‌کنند. نکته قابل توجه در تجربه ژاپن،

توجه به جزئیات و تناسب لباس با فصل‌های مختلف سال است. همچنین، در سال‌های اخیر، برخی مدارس ژاپن با همکاری طراحان مد، اقدام به بازطراحی لباس فرم با در نظر گرفتن راحتی بیشتر و تنوع جنسیتی کرده‌اند (تاکاهاشی، ۲۰۲۰).

۴-۳. تجربه کشور انگلستان (نمونه‌ای از هویت مدرسه)

در انگلستان، لباس فرم مدارس به عنوان نمادی از هویت خاص هر مدرسه تلقی می‌شود. هر مدرسه دارای رنگ‌ها، نشان (Logo) و سبک طراحی منحصر به فرد خود است. این تنوع، به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا به مدرسه خود افتخار کنند. طراحی لباس فرم در انگلستان معمولاً شامل کت و شلوار، کراوات و پیراهن است که حس رسمیت و مسئولیت‌پذیری را در دانش‌آموزان تقویت می‌کند. مطالعات نشان می‌دهد که این رویکرد، به کاهش قلدری و بهبود رفتار دانش‌آموزان کمک کرده است (اسمیت، ۲۰۱۸).

۴-۵. تحلیل تطبیقی یافته‌ها

مقایسه یافته‌ها نشان می‌دهد که در کشورهای پیشرو، طراحی لباس فرم به عنوان یک ابزار تربیتی و هویتی پذیرفته شده است، در حالی که در ایران، این موضوع بیشتر یک الزام اداری تلقی می‌شود. در ژاپن، تأکید بر نظم و سادگی است که با فرهنگ جمع‌گرای این کشور همخوانی دارد. در انگلستان، تأکید بر هویت فردی و مدرسه‌ای است. در هر دو کشور، طراحی لباس فرم با اصول روانشناسی و زیبایی‌شناسی هماهنگ است، در حالی که در ایران، این اصول غالباً نادیده گرفته می‌شوند.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که طراحی لباس فرم مدارس، فراتر از یک تصمیم اداری، یک اقدام تربیتی و فرهنگی است که می‌تواند بر هویت‌پذیری و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان تأثیر عمیقی بگذارد. یافته‌های این پژوهش با نتایج الیوت (۲۰۱۵) در زمینه تأثیر رنگ بر روان، تاجفل (۱۹۸۱) در زمینه هویت اجتماعی و محمودی (۱۳۹۹) در زمینه تأثیر پوشش بر انگیزه، همسو است.

در نظام آموزشی ایران، طراحی لباس فرم غالباً بدون توجه به نظر دانش‌آموزان و اصول علمی انجام می‌شود که این امر موجب کاهش رضایت و بی‌انگیزگی می‌گردد. در مقابل، تجربه کشورهای ژاپن و انگلستان نشان می‌دهد که طراحی علمی، مشارکتی و هویت‌محور می‌تواند به تقویت حس تعلق،

نظم‌پذیری و انگیزه تحصیلی منجر شود. بنابراین، پیشنهاد می‌شود سیاست‌گذاران آموزشی ایران، رویکرد خود را از «تأمین لباس فرم» به «طراحی تجربه تربیتی» تغییر دهند.

۶. پیشنهادات

بر اساس یافته‌های پژوهش، پیشنهادات زیر ارائه می‌شود:

تشکیل کارگروه تخصصی: پیشنهاد می‌شود وزارت آموزش و پرورش کارگروهی متشکل از طراحان لباس، روانشناسان تربیتی، جامعه‌شناسان و نمایندگان دانش‌آموزان تشکیل دهد تا فرایند طراحی لباس فرم به صورت علمی و مشارکتی انجام شود.

واگذاری طراحی به هنرستان‌های طراحی پوشاک: با توجه به محورهای کنفرانس (آموزشی، مهارتی و فنی و حرفه‌ای)، پیشنهاد می‌شود طراحی لباس فرم مدارس به عنوان پروژه‌های عملی به هنرستان‌های رشته طراحی پوشاک واگذار شود. این امر علاوه بر ایجاد پیوند بین مهارت‌آموزی و نیاز واقعی جامعه، موجب افزایش انگیزه هنرجویان نیز می‌شود.

توجه به روانشناسی رنگ‌ها: در طراحی لباس فرم، باید به تأثیر روانشناختی رنگ‌ها بر خلق‌وخو و یادگیری دانش‌آموزان توجه شود. استفاده از رنگ‌های شاد و آرامش‌بخش در مقاطع ابتدایی و رنگ‌های رسمی‌تر در مقاطع بالاتر توصیه می‌شود.

استفاده از پارچه‌های استاندارد: جنس پارچه باید به گونه‌ای باشد که ضمن دوام، راحتی و تنفس‌پذیری لازم را داشته باشد تا دانش‌آموز در طول ساعات طولانی مدرسه احساس راحتی کند.

انجام پژوهش‌های میدانی: پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های میدانی (پرسشنامه‌ای) در مدارس برای سنجش میزان رضایت دانش‌آموزان از لباس فرم فعلی و دریافت نظرات آن‌ها برای طراحی‌های آینده انجام شود.

۷. منابع (References)

الیوت، ا. (۲۰۱۵). روانشناسی رنگ. ترجمه م. کریمی. تهران: نشر رشد.

رئیسی، م.، احمدی، س.، و کریمی، ن. (۱۴۰۰). بررسی چالش‌های لباس فرم مدارس از منظر دانش‌آموزان. مجله مطالعات آموزشی، ۱۲(۳)، ۴۵-۶۰.

محمودی، س. (۱۳۹۹). روانشناسی پوشش و هویت. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

Tajfel, H. (1981). Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology. Cambridge: Cambridge University Press.

Elliot, A. J. (2015). Color and psychological functioning: A review of theoretical and empirical work. Frontiers in Psychology, 6, 368.

Smith, J. (2018). School Uniforms and Student Identity: A Case Study of British Schools. Journal of Educational Psychology, 45(2), 112-125.

Takahashi, K. (2020). Comparative Study of School Uniforms in Japan: Tradition and Modernity. Asian Education Review, 8(1), 33-48.

Hattie, J. (2009). Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. Routledge .